

Για το βιβλίο

Τόνια Κιουσοπούλου, *Βασιλεύς ή Οικονόμος; Πολιτική εξουσία και ιδεολογία πριν την Άλωση*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2007, 282 σ.

Γιάννης Σμαρνάκης*

Στο χρονικό του Σφραντζή περιγράφεται μια σκηνή ανάμεσα στον ήδη πολύ άρρωστο Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγο και το διάδοχό του Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγο. Λίγο πριν από το θάνατό του (1425), ο γηραιός αυτοκράτορας προσπαθεί να πείσει το γιο του να ακολουθήσει μετριοπαθή πολιτική και να μην επιμείνει ως βασιλεύς στο πολιτικό πρόγραμμα που πρεσβεύει. Υποστηρίζει ότι οφείλει να συμπεριφερθεί ως *οικονόμος*, να διαχειρισθεί δηλαδή με ευελιξία τις υποθέσεις του κράτους και να προσαρμόσει την πολιτική του στις επικρατούσες συνθήκες. Ο Μανουήλ αντιπαραθέτει δύο αντιλήψεις για την πολιτική εξουσία: τον *οικονόμο* στο βασιλέα, το μετριοπαθή διαχειριστή των κοινών προς τον αυτοκράτορα.

Το περιστατικό αυτό γίνεται αφετηρία για την Τόνια Κιουσοπούλου να μελετήσει τις διαφορετικές αντιλήψεις περί πολιτικής εξουσίας και τα ιδεολογικά ρεύματα στη βυζαντινή Κωνσταντινούπολη, μερικές δεκαετίες πριν από την Άλωση. Το βιβλίο της χωρίζεται σε τρία μέρη, όπου διαδοχικά εξετάζονται ο χώρος και οι άνθρωποι, η πολιτική εξουσία τον 15ο αιώνα, η πολιτική πρακτική και ιδεολογία. Πρόκειται για μια σύνθετη μελέτη, που δίνει μια ολοκληρωμένη εικόνα της κωνσταντινοπολίτικης κοινωνίας της εποχής και των ιδεολογικών και πολιτικών διακυβευμάτων της.

* Ο Γιάννης Σμαρνάκης διδάσκει βυζαντινή ιστορία στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Το πρώτο μέρος του βιβλίου ξεκινά με την περιγραφή του χώρου. Η συγγραφέας εύστοχα υποστηρίζει ότι αυτή την εποχή η Κωνσταντινούπολη δεν είναι πλέον μια αυτοκρατορική πρωτεύουσα, αλλά μια πόλη-λιμάνι. Η αγορά και τα σπίτια των πλούσιων κατοίκων της αποτυπώνουν την ισχύ της και όχι οι μεγαλοπρεπείς ναοί ή τα παλάτια, σύμβολα του σημαντικού θρησκευτικού και αυτοκρατορικού κέντρου που υπήρξε κάποτε. Το λιμάνι αποτελεί τον κατεξοχήν δημόσιο χώρο της Κωνσταντινούπολης. Εδώ, συγκεντρώνεται η οικονομική ζωή αλλά και οι κάτοικοι της πόλης στα μεγάλα πολιτικά γεγονότα. Φαίνεται ότι τα παλαιά κοσμικά και εκκλησιαστικά κτίρια ήταν ακόμα αξιοθέατα και διατηρούσαν μια σημασία ως μνημεία ενός ένδοξου παρελθόντος. Η καθημερινή πολιτική ζωή όμως, διαδραματιζόταν μακριά από αυτά. Έχει κανείς την εντύπωση ότι οι αυτοκράτορες αγνοούσαν το εσωτερικό της πόλης, τις συνοικίες, τα μνημεία και τους δημόσιους χώρους που βρίσκονταν μακριά από το παλάτι των Βλαχερνών και τη ζώνη του λιμανιού. Σε ελάχιστες περιπτώσεις λαμβάνουν χώρα αυτοκρατορικές τελετές στην Αγία Σοφία και στους Αγίους Αποστόλους, δηλαδή σε δύο ναούς με μεγάλη συμβολική σημασία για τους Βυζαντινούς. Φαίνεται ότι ο δημόσιος χώρος έχει μετατοπιστεί από τα μεγάλα μνημεία του εσωτερικού προς τον Κεράτιο κόλπο και το λιμάνι.

Στην πόλη δύο είναι οι ισχυρές κοινωνικές δυνάμεις: οι άρχοντες -επιχειρηματίες και οι αξιωματούχοι του Πατριαρχείου. Η σύγχρονη βιβλιογραφία για το κοινωνικό στρώμα των επιχειρηματιών στην υστεροβυζαντινή Κωνσταντινούπολη είναι πλούσια. Η συγγραφέας αξιοποιεί τις σχετικές μελέτες των Ν. Οικονομίδη, Α. Λαΐου, Ν. Neciroglu, Κ.-Ρ. Matschke και τα συμπεράσματά της κινούνται στο ίδιο με αυτούς ερμηνευτικό πλαίσιο. Είναι γνωστό ότι ήδη από το 13ο αιώνα αρχίζει να διαμορφώνεται στην ανατολική Μεσόγειο μια ενιαία αγορά, που ενώνει με ισχυρούς οικονομικούς δεσμούς τα σημαντικότερα αστικά κέντρα της περιοχής. Στο χώρο αυτό πρωταγωνιστούν οι Ιταλοί επιχειρηματίες, συμμετέχουν, όμως, δυναμικά και οι Βυζαντινοί, καθώς η Κωνσταντινούπολη κατέχει κομβική θέση στα δίκτυα του μεσογειακού εμπορίου. Κατά τον πρώτο αιώνα των Παλαιολόγων, στις οικονομικές αλλαγές πρωταγωνιστούν οι «μέσοι», ένα αστικό κοινωνικό στρώμα, που στις πηγές διαχωρίζεται με σαφήνεια από την υψηλή αριστοκρατία. μστόσο,

από τα μέσα του 14ου αιώνα και εξής οι αριστοκράτες, που έχουν πια χάσει τις γαίες τους από τους Σέρβους και τους Τούρκους, στρέφονται προς τη θάλασσα και το εμπόριο μεγάλων αποστάσεων. Το 15ο αιώνα έχει εξαφανιστεί πλέον από τα κείμενα ο όρος «μέσοι», καθώς δεν υφίσταται κάποια διάκριση ανάμεσα στην υψηλή αριστοκρατία και τους εμπόρους. Οι άρχοντες, είτε προέρχονταν από τις παλαιές αριστοκρατικές οικογένειες είτε ήταν νέοι επιχειρηματίες, είχαν τις ίδιες οικονομικές δραστηριότητες και παρόμοια κοινωνικά συμφέροντα. Αντλούσαν την ισχύ τους από την άμεση σχέση τους με τον αυτοκράτορα και από τις οικονομικές διασυνδέσεις τους με τα εμπορικά δίκτυα των ιταλικών πόλεων στην Ανατολή. Υποστήριζαν την ένωση των Εκκλησιών που ισχυροποιούσε τον πολιτικό ρόλο του αυτοκράτορα έναντι της ορθόδοξης παράταξης και συγχρόνως διασφάλιζε την ηγεμονική θέση της Βενετίας και της Γένοβας στο μεσογειακό εμπόριο.

Η Κιουσοπούλου παρατηρεί ότι οι ιδεολογικές συγκρούσεις της εποχής γύρω από την ένωση των Εκκλησιών αναδεικνύουν και μια δεύτερη ισχυρή κοινωνική ομάδα στην Κωνσταντινούπολη. Πρόκειται για τους εκκλησιαστικούς αξιωματούχους και τους λογίους που συσπειρώνονται γύρω από το Πατριαρχείο. Φαίνεται ότι αυτός ο κύκλος καλλιεργούσε μια «ορθόδοξη ουτοπία». Μέσα στις συνθήκες της σταδιακής επέκτασης των Τούρκων και της διείσδυσης της Καθολικής Εκκλησίας στην Ανατολή, το Πατριαρχείο θεωρούσε ότι το μέλλον του βρισκόταν κυρίως στα Βαλκάνια και την ανατολική Ευρώπη. Οι φορείς της εκκλησιαστικής εξουσίας υποστήριζαν την ανασύσταση μιας νέας οικουμενικής αυτοκρατορίας, η οποία θα ενοποιούσε πολιτικά το βαλκανικό χώρο και θα ενίσχυε την ακτινοβολία και την ισχύ της Ορθοδοξίας. Η ουτοπία αυτή είχε άμεσες πολιτικές συνέπειες, κυριότερες από τις οποίες ήταν η σταδιακή απαξίωση της βασιλείας των Ρωμαίων και η αναζήτηση ενός τρόπου να συνυπάρξει το Πατριαρχείο με τους Τούρκους. Αυτό το πολιτικό πρόγραμμα ερχόταν σε ευθεία αντιπαράθεση με εκείνο των αρχόντων, οι οποίοι απέβλεπαν στη δημιουργία ενός κοσμικού κράτους, στραμμένου προς τη θάλασσα και το εμπόριο.

Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου η συγγραφέας εξετάζει πώς επιχειρήθηκε να οργανωθεί και πώς, εντέλει, οργανώθηκε το κράτος που υπηρετούσαν οι κοσμικοί άρχοντες της Κωνσταντινούπο-

λης. Αναφέρεται αναλυτικά στα πρόσωπα που συγκροτούσαν αυτή την ελίτ και σκιαγραφεί το κοινωνικό προφίλ της. Θεωρεί ότι το πρώτιστο ενδιαφέρον της συγκεκριμένης ομάδας ήταν να εδραιώσει τη σχέση της με τον αυτοκράτορα. Η στάση αυτή ήταν τυπική για την πολιτική συμπεριφορά των Βυζαντινών αριστοκρατών. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα μέλη της ομάδας αυτής που ανέβηκαν στα τείχη της πόλης το 1453 για να την υπερασπισθούν, επικαλέσθηκαν διάφορες παραδοσιακές Βυζαντινές ιδέες: την πίστη τους στον αυτοκράτορα, την τιμή τους, την οικογένειά τους. Φαίνεται ότι ο μόνος νεωτερισμός που υπήρχε στο πολιτικό πρόγραμμα της κωνσταντινοπολίτικης ελίτ ήταν η απομάκρυνση του κράτους από την Εκκλησία. Ωστόσο, ακόμα και στο θέμα αυτό, η απόλυτη ρήξη με το Πατριαρχείο δεν ήταν η μοναδική επιλογή, όπως υποδηλώνει και το γνωστό παράδειγμα του Λουκά Νοταρά.

Μέλη του ίδιου κοινωνικού στρώματος επάνδρωναν τον κρατικό μηχανισμό και την αυλή του αυτοκράτορα. Συγκροτούσαν ένα άτυπο, ευάριθμο συμβούλιο γύρω από τον ηγεμόνα, με αρμοδιότητες συμβουλευτικές και εκτελεστικές. Τις περισσότερες φορές οι «άρχοντες» είχαν προσωπική και συγγενική σχέση με την αυτοκρατορική δυναστεία, όπως φαίνεται από τα ονόματα που μας είναι γνωστά. Παράλληλα, υπάρχουν αρκετές ενδείξεις που υποδηλώνουν και την ύπαρξη μιας «δημοτικής» αρχής, με μάλλον ασαφείς αρμοδιότητες.

Ο τρόπος λειτουργίας του πολιτικού συστήματος και οι ταυτότητες, παλαιές και νέες των Βυζαντινών του 15ου αιώνα, εξετάζονται στο τρίτο μέρος της μελέτης. Το κεντρικό πρόσωπο της πολιτικής ζωής ήταν, βεβαίως, ο αυτοκράτορας. Η Κιουσοπούλου υπενθυμίζει τη σταδιακή αποδυνάμωση του θεσμού στα πρώιμα παλαιολόγια χρόνια, που οφειλόταν κυρίως στην ενίσχυση της γαιοκτητικής αριστοκρατίας και στις χωριστικές τάσεις που επεδείκνυαν οι εκπρόσωποί της. Τον 15ο αιώνα όμως, η υψηλή αριστοκρατία δεν αντλεί την ισχύ της από την κατοχή γαιών, αλλά από το εμπόριο και ουσιαστικά έχει συγχωνευθεί με τους άλλοτε ονομαζόμενους «μέσους». Τα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντά της είναι στενά συνδεδεμένα με την Κωνσταντινούπολη και ταυτίζονται πλέον με εκείνα του αυτοκράτορα. Η θέση του τελευταίου εμφανίζεται ενισχυμένη θεωρητικά παρέμενε ο παντοδύναμος βασιλεύς, που όφειλε να έχει μια σειρά από τυπικές χριστιανικές και ρωμαϊ-

κές αρετές και αποφάσιζε μόνος του για τα πάντα. Στην πραγματικότητα όμως, ήταν περισσότερο ένας *οικονόμος*, ένας διαχειριστής των αποφάσεων που έπαιρναν δύο συμβούλια: εκείνο που είχε συγκροτήσει γύρω του από μέλη της ομάδας των αρχόντων και το συμβούλιο του «δήμου», που αναφέρεται από τις πηγές ως *πολιτεία*. Οι πληροφορίες για τον τρόπο συγκρότησης και λειτουργίας του δεύτερου οργάνου είναι ελάχιστες και ασαφείς. Δεν υπάρχουν ενδείξεις για την ακριβή σύνθεση των συνελεύσεων του «δήμου» και κυρίως δεν γνωρίζουμε αν και κατά πόσο λειτουργούσε κάποιο σύστημα αντιπροσώπευσης των κατοίκων της πόλης. Ωστόσο, συνελεύσεις μνημονεύονται και τα κείμενα της εποχής ενίοτε αναφέρουν και τις αποφάσεις τους. Φαίνεται ότι το βυζαντινό πολιτικό σύστημα άλλαζε και περιστρεφόταν γύρω από δύο πόλους: την αυτοκρατορική εξουσία και την *πολιτεία*. Εδώ η συγγραφέας ορθά επισημαίνει τις προφανείς αναλογίες προς τις πόλεις-κράτη της Ιταλίας κατά τη φάση της συγκρότησής τους.

Οι πολλαπλές ταυτότητες των Βυζαντινών του 15ου αιώνα εξετάζονται στο τέλος του τρίτου κεφαλαίου. Η συγγραφέας διερευνά τις έννοιες της «πατρίδας» και του «γένους», όπως και τις πολλαπλές σημασιοδοτήσεις τους από τους ανθρώπους της εποχής. Επισημαίνει τη ρευστότητα που χαρακτηρίζει τον ορισμό των εννοιών αυτών, καθώς τα συμφραζόμενα του κειμένου και οι εκάστοτε επιδιώξεις του συγγραφέα οδηγούν, συνήθως, σε διαρκείς σημασιολογικές μετατοπίσεις. Παρατηρεί πάντως, ότι η έννοια της «πατρίδας», που καλλιεργείται στον κύκλο των Παλαιολόγων, εμφανίζει αναλογίες με εκείνη που προωθείται την ίδια περίοδο στη μύση, είτε από τις λεγόμενες «εθνικές» μοναρχίες είτε από τις αυτόνομες ιταλικές πόλεις. Η «πατρίδα» αντιστοιχεί σε μια εδαφικά ορισμένη και γι' αυτό εκκοσμηκευμένη ενότητα, συνήθως σε μια μεγάλη πόλη, όπως η Κωνσταντινούπολη ή η Θεσσαλονίκη. Ακόμα και εκκλησιαστικοί λόγιοι, όπως ο Ιωσήφ Βρυέννιος, αντιλαμβάνονται με παρόμοιο τρόπο την «πατρίδα», τονίζοντας βεβαίως τα θρησκευτικά χαρακτηριστικά της, χωρίς όμως να αναφέρονται σε κάποιο επουράνιο κόσμο, όπως συνέβαινε σε προηγούμενους αιώνες.

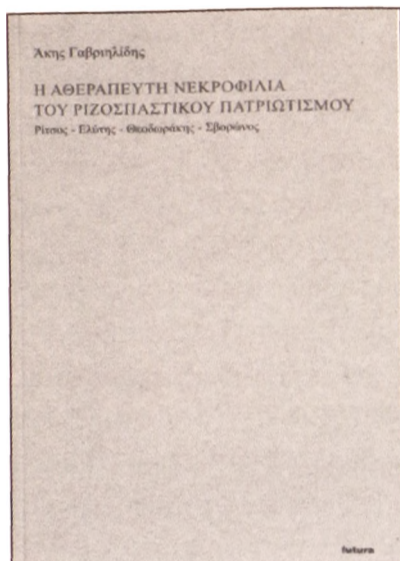
Ανάλογη πολυσημία χαρακτηρίζει την ίδια εποχή και τις χρήσεις του όρου «γένους». Έννοιες όπως «γένος των Ελλήνων», «γένος των Ρωμαίων», «γένος των Ορθοδόξων» χρησιμοποιούνται από όλους

σχεδόν τους λογίους του 15^{ου} αιώνα. Η συγγραφέας ενδιαφέρεται κυρίως για το πολιτικό περιεχόμενο των όρων αυτών. Υποστηρίζει ότι, για τον κύκλο των Παλαιολόγων, το «γένος» συχνά ταυτίζεται με την «πατρίδα», μια πολιτική οντότητα που συγκροτείται στη βάση και πολιτισμικών συνόρων, της θρησκείας και κυρίως της γλώσσας, που τους χώριζαν από τους άλλους. Νομίζω ότι θα ήταν ενδιαφέρον να εξετάσει κανείς και τις διαφορετικές προσλήψεις του παρελθόντος που προωθούν κυρίως οι «ουμανιστές» λόγιοι της περιόδου. Είναι χρήσιμο να διερευνηθούν οι επιλογές των κλασικών κειμένων που κάνουν, οι όψεις της αρχαιότητας που φωτίζονται ή μένουν στο σκοτάδι, οι συσχετισμοί ανάμεσα στη σύγχρονή τους πολιτική επικαιρότητα και στην αρχαία ελληνορωμαϊκή ιστορία. Οι πολλαπλές σημασιοδοτήσεις της «πατρίδας» και του «γένους» αρθρώνονται και γύρω από διαφορετικές προσλήψεις του παρελθόντος, δηλαδή απηχούν αντικρουόμενες απόψεις για την ιστορία του «γένους».

Στον επίλογο του έργου η συγγραφέας επιχειρεί να δώσει μια απάντηση στο ερώτημα «γιατί έπεσε η Πόλη;». Η άποψή της είναι ότι η Πόλη έπεσε εξαιτίας της εσωτερικής σύγκρουσης ανάμεσα στους κοσμικούς άρχοντες και στον κύκλο του Πατριαρχείου. Εύστοχα παρατηρεί ότι οι άρχοντες που ανέβηκαν στα τείχη της Κωνσταντινούπολης τον Μάιο του 1453 για να την υπερασπισθούν, πολεμούσαν για την πατρίδα που οι ίδιοι χρειάζονταν και όχι για την πατρίδα που οι μεταγενέστεροι έφτιαξαν γι' αυτούς. Το Βυζάντιο του 15ου αιώνα ως αυτοκρατορία «...ήταν μία εκ των υστέρων κατασκευή αυτών που εξήλθαν νικητές από τις πολιτικές συγκρούσεις της εποχής, δηλαδή όσων βρίσκονταν γύρω από το Πατριαρχείο και συμμαρζίζονταν τις απόψεις του».

Τελικά πρόκειται για μια πολύ ενδιαφέρουσα και καλογραμμένη μελέτη, η οποία απευθύνεται τόσο στους ειδικούς, όσο και σε ένα πλατύτερο μορφωμένο κοινό. Νομίζω ότι το βασικό προσόν του βιβλίου είναι ότι συνομιλεί με μια ευρύτερη βιβλιογραφία που αφορά τη διαδικασία γέννησης της ευρωπαϊκής νεωτερικότητας. Η μετάβαση από το μεσαίωνα στη νεώτερη κατάσταση πραγμάτων δεν είναι βεβαίως μια γραμμική διαδικασία, που αφορά αποκλειστικά τις δυτικές κοινωνίες. Στη σύγχρονη ιστοριογραφία, η αφήγηση της συγκρότησης της ευρωπαϊκής νεωτερικότητας οργανώνεται γύρω από πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές διαδικασίες, οι οποίες

διαρκούν αιώνες και περιλαμβάνουν επιταχύνσεις και άλματα, αδράνειες, αντιστάσεις, υστερήσεις, εναλλακτικές δυνατότητες. Οι απαρχές αυτών των αλλαγών αναζητούνται στον ύστερο μεσαίωνα, ή και νωρίτερα. Το βιβλίο της Κιουσοπούλου εντάσσει με τρόπο μεθοδικό τη μελέτη της υστεροβυζαντινής περιόδου στο ίδιο ερμηνευτικό πλαίσιο, ανανεώνει και εμπλουτίζει τον ιστοριογραφικό προβληματισμό για τον τελευταίο «μακρύ» αιώνα του Βυζαντίου.

Αλεξάνδρα Χαλκιά*

Ο εθνικισμός της αριστεράς και η δύναμη παραγωγική διάσταση των έμφυλων τραυμάτων

για το βιβλίο

Άκης Γαβριηλίδης, *Η Αθεράπευτη Νεκροφιλία του Ριζοσπαστικού Πατριωτισμού: Ρίτσος-Ελύτης-Θεοδωράκης-Σβορώνος*, Futura, Αθήνα 2006

Το βιβλίο του Άκη Γαβριηλίδη, *Η Αθεράπευτη Νεκροφιλία του Ριζοσπαστικού Πατριωτισμού: Ρίτσος-Ελύτης-Θεοδωράκης-Σβορώνος*, που βγήκε πέρυσι και ενώ ο ίδιος έχει βγάλει άλλα δύο από τότε, θέτει κάποια ζητήματα στο τραπέζι που χρήζουν, κατά την εκτίμησή μου, περισσότερης προσοχής.¹ Το βιβλίο αποτελεί μία καινοτομία τόσο ως προς τη θεματολογία όσο και ως προς την προσέγγιση που υιοθετεί. Πρόκειται για μία οξυδερκή συμβολή στη χαρτογράφηση της πολιτικής των αναπαραστάσεων του ελληνικού έθνους, ειδικά όπως εκείνο συναρθρώνεται με την αριστερά –ή μία ορισμένη αριστερά– την εμψυχώνει και την εξοπλίζει. Επιχειρείται η προσπάθεια των όρων διαμόρφωσης της

* Η Αλεξάνδρα Χαλκιά είναι Επίκουρος Καθηγήτρια στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου.

ίδιας της υποκειμενικότητας με κεντρικό άξονα την «γοητεία της απώλειας», όπως αποκαλεί ο συγγραφέας την εμμονή στη θλίψη και την προσκόλληση στην θέση του θύματος διαφόρων καταστροφών.

Μία από τις πιο ενδιαφέρουσες πτυχές αυτού του εγχειρήματος, που αφορά τη θεωρητική διάσταση του βιβλίου αλλά που δεν είναι μόνο «θεωρητική», αφορά τον τρόπο με τον οποίο, στο πλαίσιο της κριτικής ανάγνωσης του εθνικισμού εντός της αριστεράς, αξιοποιεί τις τεχνικές της «ανάλυσης λόγου» μαζί με έννοιες από το οπλοστάσιο της ψυχανάλυσης. Η φουκωική έννοια του «λεκτικού σχηματισμού» (discursive formation) συνδυάζεται στην ανάλυση με εκείνη της «συμπτωματολογικής ανάγνωσης», με στόχο τη διερεύνηση των τρόπων παραγωγής νοημάτων (σελ. 16, 17, 18 Εισαγωγή). Δηλαδή, μέσα από μια «ανάγνωση» κειμένων πολύ διαφορετικών μεταξύ τους (ποιημάτων, τραγουδιών, αποσπασμάτων του Τύπου, επιστημονικών κειμένων, και άλλων) ο Γαβριηλίδης επιχειρεί να αναδείξει και να ανασυγκροτήσει βασικούς άξονες γύρω απ' τους οποίους οργανώνεται ο ελληνικός εθνικισμός. Αναδεικνύεται έτσι, η κειμενικότητα της πολιτικής καθώς και η κειμενικότητα διαφορετικών πολιτισμικών μορφωμάτων όπως η επιστήμη, η τέχνη και ο πολιτικός λόγος της επίσημης δημόσιας σφαίρας. Η χρησιμοποίηση της έννοιας του «λεκτικού σχηματισμού» επιτρέπει τον εντοπισμό καίριων αφηγημάτων που συνεχούν, παρά τις συγκρούσεις στο εσωτερικό της, τη φαντασιακή κοινότητα του ελληνικού έθνους.

Πιο συγκεκριμένα, εξετάζεται η συνάρθρωση μεταξύ αριστεράς, εθνικισμού και αυτής της «μανίας» με τη θέση του θύματος που σύμφωνα με τον συγγραφέα συνιστά ένα είδος συμπλέγματος ήττας, πολιτικής, αλλά και υπαρξιακής. Το παρόν κείμενο δεν επιχειρεί μία γενική παρουσίαση του εγχειρήματος του βιβλίου, αλλά μια κριτική συζήτηση πάνω σε δύο διαστάσεις που θεωρώ αναλυτικά και πολιτικά σημαντικές, εκείνη της μελαγχολίας καθώς και εκείνη της έμφυλης διάστασης της συνάρθρωσης αυτής.

Η «Μελαγχολία»

Η κριτική του εθνικισμού της αριστεράς, καθώς και η δευτερεύουσα αλλά επίσης ενδιαφέρουσα θέση σχετικά με τις ομοιοτήτες του με τον εθνικισμό του Ισραήλ,² περιστρέφονται γύρω από την τοποθέτηση ότι καταστατικό στοιχείο της αριστεράς της Ελλάδας αποτελεί μία τροπικότητα λόγου, μία συναισθηματική κατά-

σταση, που ο Γαβριηλίδης ονομάζει «μελαγχολία». Η μελαγχολία αναδύεται για τον Γαβριηλίδη ως συστατικό στοιχείο μίας συγκεκριμένης υποκειμενικότητας που χαρακτηρίζει την ελληνική αριστερά, συνδέεται με «καταστροφολογίες» διαφόρων ειδών και πρωταγωνιστεί σε μία «εθνικιστική ψύχωση» (σ. 298).

Σχηματικά, αυτή η μελαγχολία εννοείται ως εξής: στο βαθμό που ο αγώνας για την πολιτική εξουσία και το μετασχηματισμό της ελληνικής κοινωνίας ηττήθηκε, η αριστερά «καθελώθηκε» στην ήττα της και οικοδόμησε μια κουλτούρα θυματοποίησης, αντλώντας κάποιου είδους απόλαυση από τη θέση αυτή. Είναι αυτή η κουλτούρα, αυτή η θέαση του κόσμου απ' τη μεριά του θύματος και του αδικημένου, που παραμένοντας «βραχυκυκλωμένη» στο παρελθόν εμποδίζει την ανάδυση μιας πολιτικής μετασχηματισμού του παρόντος προς ένα διαφορετικό μέλλον.³ Η μελαγχολία της αριστεράς αναδύεται ως αδυνατότητα ενός «κανονικού πένθους», δηλαδή μιας οριστικής παραδοχής του «θανάτου της επανάστασης» όπως αυτή τέθηκε και κρίθηκε σε μια προηγούμενη περίοδο (κατά κύριο λόγο στην περίοδο του εμφυλίου), η οποία και θα της επέτρεπε να απαλλαγεί απ' το ασήκωτο βάρος του παρελθόντος πάνω στο παρόν. Επίσης, η «μανία» της αριστεράς με τη θέση του θύματος αποτελεί και ένα προνομιακό σημείο ζεύξης με τον εθνικισμό, ένα κώδικα που επιτρέπει την δικιά τους αμοιβαία μεταφρασσιμότητα. Η διαρκώς «αδικούμενη» αριστερά συναντά την διαρκώς «αδικούμενη» Ελλάδα. Παρά την οξυδερκεία της ανάλυσης και τον εντοπισμό του αδιεξόδου αυτής της πολιτικής και «ψυχοδυναμικής» οργάνωσης που τείνει να αναγάγει καθετί νέο σε κάτι ήδη γνωστό καταφέροντας έτσι ακριβώς να αποκλείει τις δυνατότητες μετασχηματισμού του παρόντος, η χρήση της έννοιας της μελαγχολίας συνοδεύεται από ορισμένες κρίσιμες αμφιλογίες.

Η συγκεκριμένη έννοια αμφιταλαντεύεται διαρκώς μεταξύ μιας «πολιτικής» και μιας «ιατρικής» λειτουργίας. Οποσδήποτε, και ο ιατρικός λόγος είναι επίσης ένας λόγος που οργανώνεται πολιτικά και ασκεί πολιτική ως ένα συγκεκριμένο πλέγμα εξουσίας/γνώσης. Η διαφορά, ωστόσο, μεταξύ των δύο βρίσκεται στο ότι μια πολιτική κριτική επιβάλλει να στοχαστούμε πάνω στο κατά πόσο η μελαγχολία είναι απλώς μια παθολογική κατάσταση που πρέπει να ξεπεραστεί, ενώ μια ιατρική γνωμάτευση